

סילוק ארון הברית

מאת

מ. הרן

נר נשמה למורי א. נ. פרחיהו ז"ל

[א]

אווירה של התרגשות מציינת את תיאורי גלותו של הארון משילה וטלטוליו בארץ פלשתים וביהודה, עד להעלאתו לעיר־דוד (שמ"א ד, א—ג, א; שמ"ב ו, א—יט). סיפור כניסתו אל דביר בית־המקדש שהוקם על־ידי שלמה, אף הוא מעוטר בהילה של חגיגות ופאר (מל"א ה, א—יא). אולם, מאותה שעה ואילך אפוף גורלו שתיקה של מסתורין — עד לסופו של ס' מלכים שוב אין הוא נזכר אף פעם אחת. ברשימת הכלים שנשברו ונלקחו על־ידי הכשדים בבבל, בגלות נבזוראדן, אין לארון ולכרובים שום זכר (מל"ב כה, יג—יז; יר' נב, יז—כג). העלמו הוא אחת הפליאות שבקורותיו של בית־המקדש בירושלים.

חז"ל, לפי דרכם, כבר חשו בדבר ודרשו, שהארון נגנז על־ידי יאשיהו¹. הם נסמכו על הכתוב בדה"ב לה, ג, אלא שעל צד האמת אין בו משום עדות היסטורית, כפי שנראה להלן. כן אמרו חז"ל, שהארון גלה לבבל, ואף דבר זה נתבסס אצלם על היקשים של מדרש בלבד². אבל ההנחה, שהארון נשאר בבית־המקדש בירושלים עד לשעת החורבן, מובלעת כדבר המובן־מאליו גם אצל הרבה חוקרים מודרניים. הם מניחים כך, לאו דוקא משום שיש מקום לטעון כי העדרו של הארון מרשימת הכלים שנלקחו בגלות נבזוראדן הוא בבחינת "ראיה מן השתיקה" (לאמתו של דבר, אין זו שתיקה בעלמא) — אלא בעיקר משום שהמשכן המתואר במקור הכהני שבתורה כולל את הארון בקודש־הקדשים שמאחורי הפרוכת. וכיוון שהמקור הכהני

1. יומא נב, ב; הוריות יב, א; ירו' שקלים ו, א והמקבילות. החוקר התלמודי המובהק ר' מאיר איש־שלום (פרידמן) קיבל דברים אלה והוסיף להם טעמים משלו. עיין במאמרו: היכן הוא הארון, השלח, יג, תרס"ד, עמ' 545 ואילך (נדפס גם בס' המעמר, בעריכת א. מ. לונץ, ירושלים תרע"ב, עמ' שפח ואילך).

2. יומא נג, ב. ולפי המסופר בחשמ"ב ב, ד—ה, גנז ירמיהו את הארון, יחד עם האוהל ומזבח־הקטורת, באותו ההר שבו נקבר משה.

נחשב בעיניהם כיצירה שלאחר החורבן, והמשכן נחשב כהשלכה של בית-המקדש בירושלים — אין להם מנוס מן הסברה, שהארון נשאר במקומו עד לחורבן בית-המקדש. דא עקא, שזמן חיבורו של המקור הכהני הוא הנתון בוויכוח, ומי שמביא ראיה לגבי בית-המקדש בירושלים מן המשכן המתואר באותו המקור, דוחק את עצמו למעגל-קסמים. ולא עוד אלא שיכול אדם להודות, שיש במשכן המתואר בתורה הרבה השלכות מתוך סדרי בית-המקדש של שלמה — ובכל זאת, עדיין שאלה היא איזה שלב בקורותיו של בית-המקדש הזה משתקף כאן. שמא "משקף" המשכן את בית-המקדש בירושלים באחד ממצביו הקדומים, קודם שנעלם הארון מתוכו. אכן, מצויות בידנו עדויות על חדירות של מלכים זרים לבית-המקדש של שלמה בתקופות שונות של קיומו, והללו גם שלחו ידם באוצרותיו. שלושה הם המלכים המתפרצים: שישק מלך מצרים (מל"א יד, כו), יהואש מלך ישראל (מל"ב יד, יד) ונבוכדנאצר מלך בבל בשעת גלות יהויכין (שם כד, יג). אין פליאה, שחוקרים שונים נזדרזו לקשור את העלמו של הארון מתוך בית-המקדש באחת מן הפלישות האלה, ובמיוחד באחת משתי הראשונות שבהן³. ואף-על-פי-כן עוד נראה להלן, שאין שום הצדקה גם לקישור זה — שישק ויהואש אף לא נכנסו להיכל, וודאי שלא לדביר. ולא עוד אלא ששישק לא נכנס כלל לירושלים. העלמו של הארון מבית-המקדש בירושלים אינו קשור במעשי-אכף מבחוץ, אלא במסיבות הפנימיות של מלכות יהודה, במצב דתי-פוליטי מיוחד שהיא נקלעה לתוכו פעם אחת בתולדותיה. כוונתנו למאורע המכריע של "חטאת מנשה".

[ב]

בכל התמורות שפקדו את מלכות יהודה, לא פסק בית-המקדש בירושלים לשמש כמקדש ה'. תקופות של שפל ידעה דת ה' כמה פעמים, אך גם כל אותם המלכים שלפי עדות ס' מלכים "עשו הרע בעיני ה'", לא שינו כלום מאפיו של בית-המקדש שבנה שלמה. סטיותיהם הדתיות נעשו בעיר, או אף מחוץ לעיר, ואילו בית-האלוהים המרכזי והנערץ לא פסק להיות מיוחד

3. בפלישה של שישק קשר זאת, דרך משל: S. Mowinckel, Wann wurde der Jahwäkultus in Jerusalem offiziell bildlos?, *Acta Orientalia*, 8, 1930, S. 272-275. S. Lönborg, Die "Silo"-Verse in Gen. 49, — בפלישה של יהואש — *Archiv für Religionswissenschaft*, 27, 1929, S. 376-379

לשם ה', תקופה אחת בלבד היתה בקורותיו של בית זה, שבה נתבטלה מהותו המקורית ולזמן־מה פסק לשמש כמקדש ה' (או, לפחות, כמקדש ה' בלבד). היתה זו תקופת מלכותו של מנשה, שהיא לבדה עשויה להסביר את העלמו של הארון.

כבר שלמה לא נמנע מלבנות בשביל נשיו הנכריות במות לאלוהי צידון, מואב ובני־עמון, אך הן הוקמו "בהר אשר על־פני ירושלים", כלומר, מחוץ לעיר (מל"א יא, ה—ח), ושם התמידו מאות שנים במקומן עד שנהרסו על־ידי יאשיהו (מל"ב כג, יג—יד). הגבירה מעכה בת אבישלום עשתה מפלצת לאשרה ואסא בנה, הנאמן לה, כרת את המפלצת ושרפה בנחל קדרון (מל"א טו, יג), אך גם מפלצת זו ודאי לא עמדה בשעתה בתחום המקדש⁴. כשגברה האלילות בירושלים בימי מלכותם של יהורם, עתליה ואחזיה הוקם בה מקדש מיוחד לבעל, עם מצבות וצלמים וכוהן. כל אלה הושמדו לאחר המלכתו של יהואש (מל"ב יא, יח), ושוב — דבר לא היה להם עם מקדש ה' שהקים שלמה. על מנשה לבדו שומעים אנו, שלא בלבד שסטה אחרי אלוהי נכר, אלא אף הטביע גושפנקה נכרית על בית ה' עצמו. הוא בנה מזבחות "לכל צבא השמים" בשתי חצרות המקדש (מל"ב כא, ד—ה). כן הקים מזבחות על הגג של עלית אחז וגם הם ודאי נועדו לצבא השמים (שם כג, יב⁵). בחצר בית

4. המלה אשרה מציינת בלשון המקרא, כידוע, את האלה הנקראת בשם זה, וגם את העץ המקודש, שהיה עומד, בדרך־כלל, סמוך למזבח. לפעמים היו עצים כאלה מקודשים לה', אף־על־פי שנקראו אשרים, אלא שקיומם נאסר בס' דברים (טז, כא) ובעקבות זה — גם בעריכה הדויטרונומיסטית של ס' מלכים (מל"א יז, טו, כג; מל"ב יז, י; כג, טו). ועיין: מ.ד. קאסוטו, ערך "אשרה", אנציקלופדיה מקראית, א, טורים 786—788 והמובאות שם. אולם, במקרה של אסא לא היה זה עץ אשרה, אלא פסל ("מפלצת") של האלה. והוא הדין במקרי אחאב ומנשה הנוכרים להלן.

5. הכתוב מעיד כאן על פעולת הטיהור של יאשיהו: "ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחז אשר עשו מלכי יהודה וכו' נתץ המלך". אחז בנה אפוא את העליה בלבד, ואילו מלכי יהודה הקימו על גגה מזבחות. מלכים אלה הם, ללא ספק, מנשה ואמון והמזבחות נועדו ודאי לצבא השמים. בענין העבודה על הגגות לצבא השמים השווה יר' יט, יג; לב, כט; צפ' א, ה. והשווה בפירושו של J. A. Montgomery לס' מלכים, ICC, 1951, עמ' 533. אחז עצמו לא הקים מזבחות לאלוהי נכר. ואף שלפי ס' מלכים "לא עשה הישר בעיני ה' אלהיו" (מל"ב טז, ב), לא נאמר עליו בשום מקום שהקים מבנים מיוחדים לאלוהי נכר, וגם בשינויים שעשה בחצר המקדש (שם, פס' י—יח) לא נתגלמה כוונה כזאת. העליה שהקים היתה מתוברת, כנראה, אל אותן מעלות

ה' הקים "בתי קדשים" והנשים היו "אורגות שם בתים" ⁶ "לאשרה" (שם, פס' ז). אך מנשה הגדיל על כל זה: הוא עשה פסל אשרה, "כאשר עשה אחאב מלך ישראל", והכניס אותו אל תוך הבית (שם כא, ג, ז), דבר שלא נעשה כמותו על-ידי שום מלך ממלכי בית דוד. ולא עוד אלא שבכך אף עלה מנשה על אחאב, שהכתוב מדמהו אליו. שהרי אחאב העמיד את פסל האשרה לכל היותר ב"בית בעל" שהקים בשומרון (מל"א טז, לב—לג) ⁷, בדומה למה שעשו עתליה בתו ומשפחתה בירושלים, ואילו מנשה הכניס את פסל האשרה לתוך בית ה' ועל-ידי כך הפך את הבית עצמו למעין מקדש-אשרה. שים לב, שהדבר לא נעשה בבת אחת. בתחילה הכתוב אומר: "ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וגו'" (מל"ב כא, ג). ואחרי כן הוא אומר: "וישם את פסל האשרה אשר עשה, בבית וגו'" (שם, פס' ז). לצירוף "אשר עשה" יש בהקשר זה המשמעות של עבר מרוחק, *Plusquam perfectum*, כלומר: אשר כבר עשה, אשר עשה קודם לכן. מסתבר שבתחילה עמד הפסל באיזה מקום מחוץ לבית ורק לאחר זמן מסוים העז המלך והכניסו לפנים ⁸. כן הניח מנשה בהיכל

שזכרו במופת שעשה ישעיהו (שם כ, יא; יש' לח, ח) והדבר יוצא מפורש בגרסת מגילת ישעיהו א' ממגילות מדבר יהודה (שם, שם: "במעלות עלית אחז"). השווה בענין זה: י. ידן, מעלות אחז, ארץ-ישראל, ה (= ספר מזר), ירושלים תשי"ט, עמ' 92—93, 96. העליה והמעלות לא היו, כנראה, בחצר המקדש, אלא בעיר. 6. יש לקרוא "בדים" וכן היה זה ממנהגן של נשים במזרח הקדמון להתעסק במלאכת אריגה בחצרות המקדשים. ראה בפירושו של מונטגומרי על הכתוב. והשווה: שמ' לה, כה—כו.

7. כך סבורים כמה חוקרים. עיין, למשל, בפירושו של R. Kittel לס' מלכים, גטינגן 1900, עמ' 242, 257. לפי הפשט יש לפקפק בזה, שהרי לאחר שהחריב יהוא את בית הבעל (מל"ב י, כא—כז) לא נכחדה האשרה, ועדיין היא נזכרת בימי יהואחז בנו (שם יג, ו) וכמזכרת עוון—גם בסיכום שלאחר גלות הצפון (שם יז, טז). מכל מקום, לא היה לאשרה זו שום קשר עם איזה מקדש של ה' ואפשר שעמדה בפני עצמה.

8. וכן הנאמר על מעכה בת אבישלום: "אשר עשתה מפלצת לאשרה" (מל"א טו, יג) יש לו המשמעות של עבר מרוחק, כלומר, אשר עשתה בזמן שקדם לזה. מסתבר שעשתה זאת כבר בימי אבים, שהיה אחד מן המלכים עושי הרע בעיני ה' (שם, פס' ג—ד). וכן, דרך משל: "ויטע ה' אלהים גן וכו' וישם שם את האדם אשר יצר—פירושו: אשר יצר קודם-לכן, ומשמע מכאן, שהאדם נוצר קודם שניטע הגן. המשפט הצדדי, המורכב ממלת-היחס אשר ומפועל בזמן עבר, רגיל להביע בלשון המקרא את העבר המרוחק—במיוחד כשהמשפט העיקרי הסמוך לו מכיל פועל שגם הוא

כלים מיוחדים "עשויים לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים" (שם כג, ד) °.
 מעשי מנשה, שהיו כתובים במפורט בספר דברי הימים למלכי יהודה
 (שם כא, יז), נזכרים במסגרת הפראגמטית של ס' מלכים בקיצור ובצורה
 חטופה, אך גם תיאור זה מספיק לו לסופר שלנו כדי להביע את רגשי הזוועה
 והסיוט שמעוררים בו המעשים האלה. אפשר שמסיבה זו דוקא הוא נמנע
 מלהאריך בהם. עם זאת משמשת לו הכנסת פסל האשרה אל תוך הבית נקודת־
 שיא ברשימה החטופה של מעשי התועבה של מנשה. ומיד עם הזכרת המעשה
 הזה הוא עובר לציין טיבו של הבית: "אשר אמר ה' אל דוד ואל שלמה
 בנו בבית הזה ובירושלים אשר בחרתי וכו' א ש י מ א ת ש מ י לעולם וכו'"
 (שם כא, ז ואילך). קריאת שם ה' אלוהי־ישראל על הבית מהדהדת בלשונו
 של סופר ס' מלכים לאחר תיאור הבאת הארון אל תוך הדביר (מל"א ח, טז—
 כא), ואילו מעשי מנשה מצטיירים אפוא כהיפוך גמור של זה. אין פלא,
 שבתפיסת ההיסטוריוסופיה הדויטרונמיסטית, וגם מחוצה לה, חרצו המעשים
 האלה סופית את גורלה של הארץ לכליה. חטאיו של מנשה הפכו לשם דבר
 זמן רב אחרי מותו (מל"ב כא, יז; כג, כו; כד, ג; יר' טו, ד). כמה מהם
 משתקפים בנבואת צפניה (צפ' א, ד—ט). במיוחד הם נדונים בנאומי ירמיהו,
 ובתוכם עבודת צבא השמים (יר' ח, א—ב; יט, יג; לב, כט) ושימת ה"שיקור־
 צים" בבית ה' (שם ז, ל; לב, לד). ורבים סבורים, שתקופת מנשה מבצבצת
 אף מתוך תוכחתו של יחזקאל.

היכן היה מקומו של פסל האשרה בתוך המקדש? לפי התכנית האפיינית
 לכל בתי־המקדש במזרח הקדמון יאה לו לפסל החדר האחרון, שהוא קודש־
 הקדשים של הבית. הדביר, בין אם הוא חדר בפני עצמו (כפי שהוא מופיע
 במצרים, בכנען ובכל המקדשים המתוארים במקרא) ובין אם הוא משקע
 בלבד בתוך קיר של חדר גדול — הוא המקום, שבו מומחשת נוכחותו של האל

מתכוון לזמן עבר. ראה בעניין זה: G. Bergsträsser, *Hebräische Grammatik*, 2er Teil, Leipzig 1926, § 6 d (b); F. R. Blake, *A Resurvey of Hebrew Tenses*, Roma 1951, § 10, 7 b

במראי־מקומות אלה). והתופעה רווחת הרבה יותר ממה שהוטעם בספרי הדקדוק.
 9. על תקופת מנשה כתקופה של אלילות בירושלים, השווה דברי י. קויפמן,
 תולדות האמונה הישראלית, א, עמ' 671; ב, עמ' 234—235, 267; ג, עמ' 450. הרקע
 הפוליטי לתמורה זו, שהוא השעבוד לאשור, גלוי לעין וכבר עמדו עליו בספרי
 ההיסטוריה ואין זה מעניננו כאן לדון בו.

ובו מגולמת דמותו. במקדשים של ישראל שתיאורם בא במקרא (למעשה, אלה הם המקדשים של שילה וירושלים) נתמלא תפקיד זה על-ידי הכרובים והארוֹן, שנתפסו שם כסמלים של כסא והדום¹⁰. לעומת זה, ההיכל הוא המקום שבו נערכות פעולות של פולחן לכבודו של האל ובשירותו. כבר העירונו, שבהיכל הניח מנשה "כלים עשנים" לבעל ולאשרה. ורשאים אנו לקבוע, שאותו פסל אשרה שהוא הכניס אל תוך הבית, הועמד על מקומם של הארון והכרובים. כחמישים שנה לאחר המעשה, כשהוציא יאשיהו את האשרה מתוך בית ה' ושרפה בנחל קדרון וטחן אותה לעפר וטימא את עפרה (מל"ב כג, ו) — ארון וכרובים כבר לא היו שם.

[ג]

עדות חותכת להעדרו של הארון אחרי מעשיו של מנשה הם הדברים שמשמיע ירמיהו באחת מנבואותיו הראשונות: "והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם ה', לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד" (יר' ג, טז). פסוק זה נמשך אחרי דברי נחמה והוא גופו מגיד דברי פיוסים וחסד. מה שהנביא מבטיח כאן הרי זה, כפשוטו, שלעתיד לבוא, בימי הטובה, שוב לא יהיה צורך בארון — ומכאן אף משתמע, שאין להצטער על העדרו. אולם, דברים שכאלה יש בהם ממש רק כשהם נאמרים מתוך מצב, שבו אין הארון עוד במציאות. אילו היה הארון מונח אותה שעה בדביר בית ה', לא היה שום נביא ושום אדם מישראל מעלה על דעתו להשמיע "נחמות" כאלה. ואין להעלות כאן כלל על הדעת מגמה אנטי-פולחנית, כביכול, שהרי הדברים נאמרים לתומם ואין בהם תוכחה. או איזו כוונה להכריז על אמתות, שכאילו אינן מקובלות. ואמנם, כמעט כל הפרשנים המודרניים מודים, שפסוק זה נאמר בשעה שהארון כבר לא היה בנמצא ומובלע בו צער על העדרו. אך הודאה זו מזרזת אותם לאחר את הפסוק, יחד עם כמה מן הסמוכים לו, לתקופת גלות בבל¹¹. ושוב הם דוחקים

10. ראה בענין זה: ארץ-ישראל, ה (= ספר מזר), עמ' 84—89. והשווה:

IEJ, 9, 1959, עמ' 30—38, 94—89.

11. עיין, למשל, בדבריהם של M. Dibelius, *Die Lade Jahves*, גטינגן 1906.

עמ' 27—28, 35, 126; R. Hartmann, *Zelt und Lade*, ZAW, 37, 1917—8.

עמ' 230—231; P. Volz, בפירושו ל"ס' ירמיהו, לייפציג 1928, עמ' 47—48;

W. Rudolph, בפירושו ל"ס' ירמיהו, מהדורה שניה, טיבינגן 1958, עמ' 23; ובפני

את עצמם למעגל־קסמים, שהרי ה"ראיה" למציאותו של הארון בסוף ימי בית ראשון היא הטעונה אימות. ובמיוחד אין שום הצדקה לבטל את עדותם של הפסוקים האלה, כשהם משתלבים יפה במקומם וגם סימני־היכר של ירמיהו אינם חסרים בהם.

כנגד זה יש שתי עדויות שנראות כסותרות להנחתנו, שפסל האשרה של מנשה הוא שגרם לסילוק הארון. ואלו הן: דברי יאשיהו אל הלויים לפי דה"ב לה, ג, והזכרת "סמל הקנאה" ביח' ה, ג, ה.

מחבר ס' דה"י העתיק את תיאור מעשיו החטאים של מנשה מתוך מה שמצא בס' מלכים (דה"ב לג, א—ט) והוא לא "חקר" בדברים האלה כדי לגלות בהם את הקשר להעלמו של הארון. לפי דרכו ודאי הניח, שהארון לא נעדר מבית־המקדש בירושלים כל זמן שזה עמד על מכונו. מתוך כך הוא שם בפני יאשיהו דברים אלה: "תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל, אין לכם משא בכתף" (שם לה, ג). הפירוש הטוב ביותר שאפשר להציע לדברים, אם נקבלם כנוסחם, הוא זה: יאשיהו מצווה על הלויים להחזיר את הארון למקומו, היינו, לאחר שהוצא משם על־ידי מנשה¹², וקובע להם תקנה חדשה, שמכאן ואילך שוב אין הם צריכים לשאת אותו על כתפיהם. אולם, כלום אפשר לקבל את הדברים האלה כעדות היסטורית למציאותו של הארון באותה שעה? אין לנו שום יסוד להאמין, שלאחר ימי שלמה נהגו לשאת את הארון על כתפיהם (עיין: מל"א ה, ח) ואין לכך שום עדות של ממש בחלקים אחרים של המקרא — אף לא במזמורי תהלים¹³. שרטוט זה נתלווה כאן לדבריו של בעל דה"י מתוך שגרת הסיפור

רושים אחרים על הכתוב. והשווה גם דבריו של A. W. Streane, בפירושו לס' ירמיהו, קימברג' 1926, עמ' 25.

12. כך פירשו רש"י וכמה מן הראשונים והאחרונים. עיין בפירושו של E. L. Curtis לס' דה"י, ICC, 1910, עמ' 512—513 ומה שמובא שם. אחרים מפרשים "תנו" במשמעות של: השאירוהו במקומו, הניחו לו במקום שהוא נמצא (משמעות מעין זו בהושע ה, ד). עיין בפירושו של רודולף לס' דה"י, טיבינגן 1955, עמ' 326.

13. הוקרים שונים העלו את הסברה, שהארון היה כלי של תהלוכות, ויסודו אפוא בתרבות יישובית ולא נוודית (בבחינת Prozessionsheiligtum ולא Wanderheiligtum). מובינקל ובית־מדרשו הסמיכו סברה זו על חקר השירה המזמורית. אולם, גם במזמורים אין שום ראיה לטלטולו של הארון במסגרת של תהלוכות, אף שאין לכתחילה כי הרקע של מזמורים מסוימים הוא התהלוכה. המזמור היחיד שנזכר בו הארון במפורש (קלב, ח) אינו אלא שינון פיוטי נלהב של סיפורים, הנמסרים

הכהוני שבתורה. ואם כבר נקבל את עדותו של בעל דה"י במקום זה, ראוי יהיה שנסכים עמו גם בחלקיה האחרים של העדות — דרך משל, שכל ימי בית ראשון נתייחדו הלויים כמעמד מיוחד לצד הכהונה (דבר שנסתר לחלוטין על-ידי כל המקורות הבלתי-כהוניים ואף על-ידי יח' מד, ט—יד); או זה, שלא יאשיהו אלא מנשה עצמו הוא שטיהר את המקדש וגם הוציא מתוכו את ה"סמל" (דה"ב לג, טו—טז)¹⁴. ואף התיקונים שהוצעו לנוסח הפסוק¹⁵ עשויים, לכל היותר, להסביר את כוונתו, אבל לא לשוות לו מהימנות היסטורית.

"סמל הקנאה" נזכר בין מראות החורבן של יחזקאל (יח' פרקים ח—יא). לפי המתואר שם, מקומו מחוץ לחצר הפנימית, "מצפון לשער המזבח" (שם ח, פס' ג, ה), וכמה מן החוקרים המודרניים הניחו, שזהו פסל האשרה שהעמיד מנשה¹⁶. אולם, לפי הפשט מתכוונת פרשה זו לתאר את מצב הדברים בשנה הששית לגלות יהויכין (שם, פס' א) והנביא מתאר לא את העבר אלא מה שעניו רואות בשעת המעשה (למרות נוסח הדברים בפס' יז) — ואילו במל"ב כג, ו כבר מצאנו עדות מפורשת על השמדת פסל האשרה של מנשה אגב הטיהור בימי יאשיהו. מי שאינו מקבל את הדעה התמהונת שכל ס' יחזקאל

בס' שמואל: בחציו הראשון (פס' א—י), שבו משולב הדיבור על הארון, מספר המזמור על העלאת הארון לעיר-דוד, ובהציו השני (פס' יא—יח) הוא מספר על הבטחת מלכות נצח לדוד ולביתו. סיפור-דברים פיוטי מעין זה על מאורעות גדולים רגיל הוא במזמורים מטיפוס מסוים ואין בו משום עדות על טלטולו הממשי של הארון בתהלוכה. ואין כאן המקום להאריך.

14. כל הסיפור כולו שמופיע שם בדה"ב (לג, י—יט), על גלות מנשה לאשור וחרטתו על מעשיו והטיהורים שעשה בשובו לירושלים, ודאי הועלה מתוך מדרש היסטורי, הוא דברי מלכי ישראל, או דברי חז"י, שנזכרים שם בסוף. אך אין משמע מכאן, שבמדרש גופו לא יכלו להשתקע כמה גרעינים של אמת. יש אומרים, שהסיפור הנרמז שם על הליכתו של מנשה לאשור ועל הביצורים שעשה בירושלים, כשלעצמו, מהימן הוא. עיין: O. Eissfeldt, *Einleitung in das A.T.* 2, Tübingen 1956, S. 667—668; ובמיוחד בפירושו של רודולף לדה"י, עמ' 315—317.

15. I. Benzinger, בפירושו לס' דה"י, טיבינגן 1901, עמ' 132, גורס: "הנה ארון הקדש בבית וגו'". רודולף בפירושו גורס: "נתנו את ארון הקדש בבית". 16. עיין הדיון אצל קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, ג, עמ' 500—502; ודברי גרף, קיוגן, קורנל ודוהם הנזכרים שם. וכן, למשל, G. Fohrer, בפירושו לס' יחזקאל, טיבינגן 1955, עמ' 50—51.

אינו אלא פסוידואפִּיגראַף. שנתלה בתקופת מנשה — על כרחו יודה, שאין זה הפסל של מנשה, אלא איזה "סמל" אחר שהנביא רואה. אבל יחד עם זאת אין לשכוח¹⁷, שהדמיון וה"מציאות" משמשים במראות אלה לפחות בער-בוביה. טשטוש הגבול בין העולם הדמיוני לריאלי הוא, כידוע, מן התכונות המאפיינות את מראותיו של יחזקאל בדרך כלל, והעיצוב הפלאסטי, המפורט, שהוא נותן למראותיו עלול תכופות להטעות את עיניו של המסתכל. "אנשים" מן הפמליה של מעלה משובצים במראותיה של פרשה זו, ובעיקרו של דבר יש כאן ראייה דמיונית, בעיני הרוח. אף אותו צד של "מציאות" שיש במראוֹתיה של פרשה זו, יכול להיות מציאות של נובלה בלבד. מציאות ריאלית-דמיונית. הד של אמת ודאי יש רק בכללה של התמונה. כלומר, שאי-פעם נתקיימו פולחנים אלייליים בחצרות המקדש בירושלים (ואם כך הדבר, ודאי היה זה בימי מנשה), אך לאו דוקא בתיאורי המצבים והציורים המוחשיים, הכלולים בתמונה. לפיכך אין אנו יכולים לקבל עדות זו כהיסטורית — ואף לא כראיה לאחד השלבים המוקדמים שבמעשיו של מנשה, קודם שפסל האשרה הוכנס אל הדביר.

[ד]

מעתה נותר לנו להסביר על שום-מה אין קשר בין העלמו של הארון לבין ההתפרצויות של שישק ויהואש, ובמה מיוחדת היתה התפרצותו של נבוכד-נאצר בשעת גלות יהויכין. לתכלית זו עלינו להתעכב על ריכוזי הכלים שהיו במקדש.

כלים נמצאו בבית-המקדש בירושלים לא בחצר (כלי הנחושת) ולא בהיכל (כלי הזהב) בלבד, אלא עוד במקום אחד — ב"אוצרות בית ה'". "אוצרות" אלה נזכרים תמיד בסמיכות עם "אוצרות בית המלך" ונראה שהיו דומים להם. הכלים שבאוצרות, בדומה לכלים שבהיכל, נחשבו ל"קדשים", אלא שודאי היו פחותים מהם במעלת הקדושה. הם נצטברו מתוך כסף שהיה העם מקדיש לה' ושהיו יוצקים אותו לכלים (מל"ב יב, ה, יד). בימי יואש ויאשיהו התקינו לזמן מה, שכסף הקדשים שהיה מובא על-ידי העם לא ינתן באוצרות, אלא יוצא על בדק הבית (שם, פס' ה—טז; כב, ד—ז). אך בעיקר היו אוצרות המקדש מתמלאים על-ידי הקדשות של מלכי יהודה, בין משלל של מלחמות ובין ממקור אחר. מאידך היו גם מתרוקנים מעת לעת על-ידי שוד

17. מעין מה שהטעים קויפמן, שם.

של מלכים זרים ואף על-ידי מלכי יהודה עצמם, כשנצרכו הללו לכסף, כדי לחלץ את עצמם מקשיים. כך התנוודדה המטוטלת חליפות בין שפע למחסור. על דוד כבר מסופר, שהקדיש לה' הרבה כלים של זהב וכסף ונחושת משלל העמים שכיבש (שמ"ב ח, ז—יב) ושלמה בנו הכניסם אל תוך אוצרות המקדש (מל"א ז, נא)¹⁸. בימי רחבעם גרם שישק מלך מצרים שיתרוקנו אוצרות בית ה', יחד עם אוצרות בית המלך, "וזאת הכל לקח" (שם יד, כו). הם חזרו ונתמלאו במקצת על-ידי אבים ואסא (שם טו, טו), אך כבר אסא עצמו הוכרח לשלוח כל מה שנותר בהם אל בן-הדד מלך דמשק (שם, פס' יח—יט). שוב נתמלאו האוצרות על-ידי יהושפט, יהורם, אחזיה ויהואש, ושוב הוכרח יהואש עצמו להריק אותם, כדי לשחד את חזאל, שלא יכבוש את ירושלים (מל"ב יב, יט). בימי מלכות אמציה נתרוקנו אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך על-ידי יהואש מלך ישראל, שנכנס לירושלים ופרץ בחומתה (שם יד, יד). אחז וחזקיהו הריקו אותם כדי לשחד את מלכי אשור (שם טז, ח; יח, יד—טו)¹⁹. לחזקיהו כבר לא הספיק הכסף שבאוצרות והוא היה אנוס לקצץ את דלתות ההיכל ואת האזמנות (שם, פס' טז). האחרון ששלח את ידו באוצרות בית ה' ובאוצרות בית המלך היה נבוכדנאצר, שעה שהגלה את יהויכין (שם כד, יג).

הפלישות של שישק ויהואש דבר אין להן אפוא עם ההיכל (ואין צריך לומר, עם הדביר), ואך טעות היא לתלות בהן את הסיבה להעלמו של הארון. כובשים אלה לא עשו יותר ממה שהתירו לעצמם מפעם לפעם גם מלכי יהודה. לגבי שישק יש לומר, שצבאו אף לא נכנס לירושלים, שכן העיר אינה נזכרת כלל בכתובת שבמקדש אמון בכרנך, שבה מתואר מסעו של מלך זה בארץ-ישראל. מרשימת הערים המופיעות שם עולה המסקנה, שהצבא המצרי חלף על-פני ירושלים מצד צפון: הוא עשה את דרכו מאילון לבית-חורון

18. כשרטוט אנאכרוניסטי נזכר "אוצר בית ה'" כבר במלחמת יריחו (יה' ו, יט, כד [בגרסת השבעים: "אוצר ה'"]) ומשם למדנו, שנהגו להכניס אל אוצר המקדש גם את החרם (והשווה: שם ז, כג). והדבר מובן בהחלט, שהרי החרם אינו אלא אחת הצורות של הקדשות לגבוה — זוהי ההקדשה שאין לה תמורה או פדיון.

19. אין ספק שהצירוף "בית ה'" שנזכר בקשר ליהואש (מל"ב יד, יד), אחז (שם טז, ח) וחזקיהו (שם יח, טו) אינו אלא לשון מקוצר של "אוצרות בית ה'". והראיה — "אוצרות בית המלך", שנסמכו בכל מקום אל "אוצרות בית ה'", נזכרו גם בכל הכתובים האלה.

ולגבעון ומשם עלה צפונה, לצמרים, וירד לעמק סכות. עיקר מסעו של שישק היה מכוון נגד מלכות אפרים ורק שלוחה אחת של צבאו פשטה על הנגב, עד ערד, אלא שגם היא לא עלתה להר יהודה. לפיכך אפשר, שאוצרות המקדש ובית־המלך, עם "כל מגני הזהב אשר עשה שלמה", נמסרו לשישק באמת על־ידי רחבעם עצמו, שעל־ידי זה היטה מעל ארצו את הצבא שעלה ממצרים, וזהו משמעו של הלשון "ויקה" שנופל על שישק²⁰. הסיפור במל"א יד, כה—כו ודאי מזכיר פרט אחד בלבד מתוך מסעו של שישק והוא מבליטו מתוך זווית הראייה של ירושלים. גם מתוך הנאמר בדה"ב יב, ב—ח מסתבר, ששישק הגיע "עד ירושלים", אך לא נכנס לתוכה.

שונה מזה היה מעשהו של נבוכדנאצר. הלה נכנס לירושלים וכאמור, שלח ידו באוצרות המקדש— אבל, לפי העדות שבידנו, הוא הראשון שלא הסתפק בכך ונכנס גם להיכל. עליו לבדו מוסיף הכתוב: "ויקצץ את כל כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך ישראל בהיכל ה'" (מל"ב כד, יג). "ויקצץ"— משמעו, ששיבר ועיוות את צורתם של הכלים, באופן שנעשו נתכים של מתכת בלבד. את כלי האוצרות נטל אפוא כמות שהם, אבל את כלי ההיכל קיצץ ומתכתם היקרה היא ששימשה לו שלל²¹. כניסה זו של נבוכדנאצר

20. E. Mazar, *The Campaign of Pharaoh Shishak to Palestine*, *VT Suppl.*, IV, Leiden 1957, pp. 57–66. ראוי להוסיף, שגם אם נניח, כי רשימת הערים של שישק מגובבת היא ואינה מתכוונת לציין את התואי של המסע— הרי עצם העובדה, שירושלים נעדרת מן הרשימה הכוללת כמאה והמשים שמות, עשויה להוכיח, מכל מקום, שצבאותיו של שישק לא נכנסו לעיר זו.

21. כלי האוצרות שנטל נבוכדנאצר הם, כנראה, אותם הכלים שלאחר גלות יהויכין ציפו בני הדור להחזרתם ארצה באורח פלא (יר' כז, טז—כח, ו), והם הכלים שבזמן שיבת ציון הוציאים כורש ומסרם לששבצר הנשיא ליהודה (עז' א, ז—יא). שים לב לשמות שניתנים להם ברשימה אהרונה זו: אגרטלים, מחלפים, כפורים ו"כלים אחרים"— שמות כאלה אינם הולמים לכלי ההיכל. לפי מסורת מאוחרת שמסופרת בספרי כתובים, הופיע נבוכדנאצר בירושלים ולקה "מכלי בית ה'" כבר בימי מלכות יהויקים (דה"ב לו, ו—ז; עזרא החיצוני א, לח—לט; דנ' א, א—ב; השווה שם ה, ב—ג). מסורת זו אינה מהימנת ביותר, ובמיוחד מופרך הוא הנאמר בהקשר זה בדנ' א, א, שהדבר אירע בשנה השלישית למלכות יהויקים— שנה שקדמה לקרב כרכמיש וכשנבוכדנאצר עדיין אף לא היה מלך של בבל. דיון מפורט בערכה של מסורת זו מצוי אצל מונטגומרי, בפירושו לס' דניאל, *ICC*, 1927, עמ' 113—117. ומכל מקום, אף מסורת זו מדברת בלקיחת כלי אוצרות בלבד.

להיכל והמעשה שנתלווה אליה נחשבים בעיני עורך ס' מלכים כראשית התגשמותן של נבואות קדומות, כלשונו: "כאשר דבר ה'" (שם, שם). היתה זו פתיחה מאוימת לחורבן הסופי.

ומאחר שנבוכדנאצר השמיד את כלי ההיכל, אין הכלים האלה נזכרים ברשימת השלל של נבוזראדן, שהגיעה לידינו בשני נוסחים מקבילים, בסופם של ספרי מלכים (מל"ב כה, יג—יז) וירמיהו (יר' נב, יז—כג), כשם שאין ברשימה זו זכר גם לארון ולכרובים. על כל פנים, מתוך כלי ההיכל לא נזכרו ברשימה זו השולחנות²² ומזבח־הקטורת, שכבר קוצצו אחת־עשרה שנה קודם לכן. מסתבר שהכלים שנלקחו על־ידי נבוזראדן היו רק כלים של החצר (הם כלי הנחושת המפורטים ברשימה) ושל האוצרות (הם כלי הזהב והכסף הנזכרים בה). אף המנורות שנזכרו ביר' נב, יט (ונשמטו מן הנוסח המקביל, במל"ב כה, טו) לא היו שייכות, כנראה, להיכל אלא לאוצרות הבית, ומבחינה זו אין להשוותן עם המנורות שנזכרו ברשימה של מל"א ז, מה—ג. מנורות אלו מובלעות כאן בין המזרקות, הסירות, הכפות, המנקיות ושאר כלי־שרת זוטרים, בשעה שבמל"א ז, מט נסמכו המנורות למזבח הזהב ולשולחן. מן הראוי לציין, שעל כלי הנחושת של המזבח החיצון, שנזכרו ברשימה זו, אומר הכתוב: "אשר ישרתו ב[ה]ם" (מל"ב כה, יד; יר' נב, יח), ואילו לגבי כלי הזהב והכסף לא נאמר דבר זה אף באחד משני הנוסחים המקבילים שבספרי מלכים וירמיהו. אפשר למצוא בזה חיזוק להנחתנו, שכלי הזהב והכסף שלקח נבוזראדן לא היו כלי היכל, אלא רק "קדשים" שמקומם באוצרות בית ה'.

עובדות אלו עשויות להסביר אף את העדרם של הארון והכרובים וכן של השולחנות והמנורות מבית־המקדש המתואר בחוקתו של הנביא יחזקאל

22. לפי מל"א ז, מה היה במקדש שלמה שולחן אחד, אבל בדה"ב ד, ח נזכרו עשרה שולחנות, "חמשה מימין וחמשה משמאל", בדומה למנורות. שולחנות אלה נועדו בלא ספק, ללחם הפנים (השווה דה"א כה, טז; דה"ב ד, יט), ואין שום יסוד לסברה, שהם שימשו להגבהת המנורות בלבד, כפי שהניחו הרבה מן הפרשנים המודרניים לסי' דה"י, מברתו (E. Bertheau) ועד רודולף. במקום שבעל דה"י מזכיר שולחן אחד (דה"ב יג, יא; כט, יח) הוא נגרר, כנראה, אחרי דימוי המשכן הרווח בתורה. אפשר שהסתירה בין העדויות של ספרי מלכים ודה"י תתישב, אם נניח, שהתיבה "השולחן" במל"א ז, מה באה במשמעות קיבוצית והיא מציינת אפוא "שולחנות". דוגמות לשימוש כזה אינן חסרות בלשון המקרא. וחז"ל אמרו, שהשולחן "של משה באמצע, חמשה מימינו וחמשה משמאלו" וכולם בצפון ההיכל; וכן במנורות, וכולן בדרום (מנחות צח, ב). אבל תיאור זה אינו הולם לפשט כוננתם של המקורות.

(יח' פרקים מ—מב). מכל אביזרי ההיכל נותר בו בבית זה רק המזבח הפנימי, ועליו נאמר: "המזבח עץ" (שם מא, כב), כלומר, שכבר לא היה מצופה זהב. בדרך מליצה בלבד הוא נקרא "השלחן אשר לפני ה'" (שם, שם). מסתבר שמזבח זה נשאר בהיכל, מפני שבניגוד לשולחנות היה מחובר לקרקע, או מפני שהיה כבד מן השולחנות ונשתמר גם לאחר שקוצץ מעליו הזהב בגזירת נבוכדנאצר. אכן, תיאורי מקדשו הדמיוני של יחזקאל מיוסדים בעיקרם על בית־המקדש בירושלים, לפי מצבו בשנותיו האחרונות (היינו, לאחר גלות יהויכין) — וכל שהנביא משנה בצורתו אינו אלא מתן צביון סימטרי. שווה־מידות וזוויות, למשטחים של הצרותיו ו"תיקונים" מסוימים שהוא עושה בתכניתו כדי לספק את תביעות האסכולה הזכהנית. כלל זה יכול להתאשר על־ידי עובדות נוספות, ולא כאן המקום להתעכב עליהן.

[ה]

סיכומו של דבר: שישק ויהואש לא הריקו אלא את אוצרות בית ה'. מנשה הוא שהניח בהיכל כלים לבעל ולאשרה, והכניס את פסל האשרה אל הדביר — ובעטיו נסתלק הארון. כשטיהר יאשיהו את הבית, כבר לא היה הארון בנמצא. כמאה שנה לאחר מנשה נכנס נבוכדנאצר להיכל וקיצץ את כליו (וגם באוצרות הבית שלח את ידו). וכשבאה שעת הכליון, אחת־עשרה שנה לאחר גלות יהויכין, כבר היה הבית מרוקן לפחות מרובם של הכלים הפנימיים.